

ZAPISANO JE (3)

Branislav Borilović

This issue of the journal contains the segment “It has been recorded” representing an archive of quotations conceived as a brief review of published records on Montenegro and Montenegrins throughout different periods. This time, the segment is adjusted to the main subject of the issue. The selection of quotations from books and the press refer to the views on religion, the church, Orthodoxy in Montenegro, the Montenegrin Orthodox Church and the Serbian Orthodox Church, the attitude of the Montenegrins towards religion... written by local and foreign authors.

1. Da je poznati srpski pravoslavni teolog i istoričar – Radoslav Grujić za Mitrofana Bana rekao da je: „posljednji autokefalni arhiepiskop Cetinjski i mitropolit Crne Gore, brda i primorja“.

Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beograd 1993, str. 20

2. Da je po Grujiću Cetinjska eparhija, 1924. godine, imala: „89.556 duša, 3 protoprezvitera (Cetinjski, Podgorički i Grahovski) i 8 namesništava (Cetinjsko, Čevsko, Riječko, Podgoričko, Barsko, Crnmičko, Velimsko i Nikšićko), sa 264 crkve i kapele, 65 parohija i 50 sveštenika, od kojih su 3 okružna protoprezvitera, 6 namjesnici i 41 parosi. Manastira ima 5, (Sv. Bogorodice

Rođenstva na Cetinju, Sv. Bogorodice Roždenstvo i Sv. Bogorodice u Brčelima, Sv. Bogorodice Uspenije u Dajbabe, Sv. Bogorodice Roždenstvo u Kosijerevu i Sv. Nikole u Vranjini), sa 9 kaluđera, od kojih su jedan arhimandrit, pet igumana, jedan jeromonah i jedna monahinja“.

Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beograd 1993, str. 290

3. Da je po Grujiću: „mitropolitska imanja uzela država a mitropolitu njegovom pridvornom, arhimandritu i protođakonu odredila je platu iz državne blagajne“.

Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beograd 1993, str. 296

4. Da je za vrijeme Mitrofana Bana: „ustanovljen Sinod Crnogorske mitropolije (1904. godine), kao najviša duhovna vlast, i za svaku je eparhiju uređena konsistorija ili eparhijski duhovni sud“. Poslije ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom u Kraljevinu SHS, ujedinila se i crnogorska Mitropolija 17. 06. 1920. godine sa ostalim crkvama u jednu autokefalnu srpsku crkvu nazvanu Srpskom patrijaršijom.

Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beograd 1993, str. 296

5. Da je Radoslav Grujić za Sv. Vasilija Ostroškog rekao da je „u dva maha (1661. i 1671. godine) pregovarao sa papom o pomoći za crkvu i manastire svoje eparhije. Godine 1661, od pape je dobio naročiti krst za Trebinjski manastir. Zaključuje da je J. (Jovanović Vasilije Ostroški – prim. BB), stalno ostao pravoslavan“.

Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beograd 1993, str. 100

6. Da je poslije ukidanja Pečke patrijaršije 1766. godine, Crnogorsko-Primorska eparhija (3 eparhije), postala potpuno nezavisna.

Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beograd 1993, str. 239

7. Da su poslije ukidanja Pečke patrijaršije 1766. godine, vlast u crkvi preuzeli Grci. Svoju fanariotsku vlast nijesu mogli nametnuti jedino Cetinjskoj mitropoliji. „Mitropoliti cetinjske Mitropolije, nijesu priznali ni Tursku ni Grčku vlast“.

Ove riječi zapisao je poznati crnogorski i srpski istoričar Ljubomir Durković- Jakšić.

„Srpska Pravoslavna crkva 1219–1969“, *Spomenica o 750-godišnjici autokefalnosti*, Beograd 1969, str. 241–242

8. Da je dolaskom na vlast, Danilo Petrović, knez i gospodar Crne Gore i brda utvrdio da: „mitropolitska katedra ostane u Cetinjskom manastiru i odredi platu iz državne blagajnice mitropolitu, arhimandritu i protođakonu. Nepokretno imanje manastirsko i mitropolitsko prenese na državu“.

Dučić, Nićifor, „*Istorija Srpske Pravoslavne crkve od prvijeh desetina VII vijeka do naših dana*“, Beograd, 1894, str. 258

9. Da su u vrijeme knjaza Danila: „manastriska i mitropolitska nepokretna dobra prešla u državne ruke, a mitropolitu i njegovom osoblju (arhimandritu i protođakonu), odredila je platu iz državne kase“.

Igumanović, Jevrem; Petrović, Dušan, „*Istorija Srpske Pravoslavne crkve za više razrede srednjih i stručnih škola*“, Beograd 1940, str. 120–121

10. Da je: „samostalnost Cetinjske mitropolije priznao kasnije (za Petra I Petrovića), ruski Sinod, a uskoro poslije toga i Carigradska patrijaršija“.

Igumanović, Jevrem; Petrović, Dušan, *„Istorija Srpske Pravoslavne crkve za više razrede srednjih i stručnih škola“*, Beograd, 1940, str. 118

11. Da se u „Istoriji Srpske Pravoslavne crkve“, Igumanovića i Petrovića, kaže da je Zeta: „u crkvenom pogledu isprva bila pod arhiepiskopijama: splitskom, dračkom, ohridskom a od druge polovine XI vijeka, (do 1219. godine), pod rimokatoličkom-barskom arhiepiskopijom“.

Igumanović, Jevrem; Petrović, Dušan, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve za više razrede srednjih i stručnih škola*, Beograd, 1940, str. 75

12. Da su Crnogorci na ruske klevete upućene Sv. Petru Cetinjskom ovako odgovorili: „Sv. Sinod, nema nikakva prava zapovijedati nad onim arhijerejima koji su izvan Rusije, pa zato i s našim arhipastirom nikakva posla nejma“. Nesporazum je zaglađen kada su Rusi pozvali Crnogorce da 1806. godine učestvuju u borbama protiv Francuza. Za nagradu Petar I je dobio od Ruskog Sinoda „beli klobuk s duhovnim krstom almazami ukrašenim“.

„Srpska Pravoslavna crkva 1219–1969“, *Spomenica o 750-godišnjici autokefalnosti*, Beograd 1969, str. 257

13. Da su Rusi prvi ubrojali: „Cetinjsku mitropoliju u red autokefalnih crkava. Zna se da su je oni uveli u jedan katalog iz 1851. godine. Po tom katalogu Ralis i Potlis (tadašnji grčki pravni autoriteti, prim. BB) naveli su je u ‘Sintagmi’ (1855, Tom V, str. 529), kao devetu po redu u spisku autokefalnih crkava. Sintagma je bila štampana po odobrenju Carigradske crkve i

Grčke crkve. Time je i u spisak nezavisnih crkava Cetinjska mitropolija uvedena i kod Grka“.

„Srpska Pravoslavna crkva 1219–1969“, *Spomenica o 750-godišnjici autokefalnosti*, Beograd 1969, str. 264

14. Da je: „Carigradski patrijarh kod sultana izradio berat i za mitropolita Savu Petrovića, kojim se on potvrđuje, na novo uzvaniju mitropolita Crne Gore, koja se zove Karadža-tag, sa njenim okruženjem a koja je kao i ostale prisajedinjena Carigradskoj Grčkoj patrijaršiji“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 226

15. Da: „Durković–Jakšić, navodi da su Rusi bili prvi koji su našu crkvu u Crnoj Gori ubrojili u red autokefalnih crkava. Tako je označena i u ‘Sintagmi’ Ralisa i Potlisa“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 227

16. Da teritorijalni opseg Cetinjske mitropolije zahvata: „sem Crne Gore, koja se prostire od Risna do teritorije Skadra 50 milja u dužini, još Paštrovići, Grbalj, Luštica i Krtole. U tim krajevima biće 50. 000 duša, pa i više“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 228

17. Da: „Ima dokaza da je Carigradski patrijarh kod Sultana izradio berat za Cetinjskog mitropolita Savu Petrovića, kojim se on potvrđuje na novo uzvaniju mitropolita Crne Gore, koja se zove Karadža-tag, i njenim okruženjima, koja je kao i ostale, prisajedinjena Carigradskoj patrijaršiji“.

Puzović, Predrag, prof. dr, protojerej, *Kratka istorija Srpske Pravoslavne crkve*, Kragujevac, 2000, str. 43

18. Da se: „vlast crnogorskog mitropolita prostirala ne samo na Crnu Goru u užem smislu, već i u onim delovima stare Zete, koji su potpali pod Turke; a tako isto ima i na zemlje Primorja, sve do francuskog zavojevanja 1808. godine“.

Marjanović, Čedomir, *Istorija Srpske crkve*, Beograd, 2001, str. 252

19. Da je vladika Petar II Petrović Njegoš, jednom poslanicom od 18. 10. 1834. godine obavijestio „Crnogorce i Brđane“, da su prilikom otkopavanja pronašli mošti Sv. Petra „cjelokupna“. Zato moli narod da se „molimo da on i sada, kako svetitelj i ugodnik božji, bude molitvenik svemogućemu bogu za nas kako za svoje sinove“.

Slijepčević citira Dušana Vuksana koji je taj događaj opisao ovako: „narod Crne Gore je oduševljeno primio novog sveca“ i od tog dana „postalo je Cetinje čaba“. Na Cetinje nijesu samo dolazili Crnogorci nego i Bokelji koji su „poštovali svetitelja“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 247

20. Da je Njegoš na posljednjem putovanju iz Boke Kotorske prema Cetinju, kada je ugledao Lovćen rekao: „Nećemo se više nikada rastati“. Kada je umro na sahrani je bilo prisutno preko 4.000 duša.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 270

21. Da je Njegoš prije nego što je ispustio dušu rekao: „Bože i Sveta Trojica, pomози mi! Bože i Sveta Gospodo, predajem Ti

na amanet sirotnu Crnu Goru. Sveti Arhanđele Mihaile, primi moju griješnu dušu“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 270

22. Da je Vojvođanski pjesnik Laza Kostić koji je duže vrijeme boravio u Crnoj Gori, o vjerovanju Crnogoraca rekao: „najveći dio naroda crnogorskoga od pravoslavne vere zna samo prekrstiti se i reći kad pada koji veći praznik, kad se počinje i kad prestaju posti. Osim toga, ne zna on od vere ništa, pa ni Očenaš“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 280

23. Da je srpski književnik Ljuba Nenandović o vjerovanju Crnogoraca rekao sljedeće: „Ali nijesu nimalo zaglupljeni verom, nisu pritvorni fariseji“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 281

24. Da Kuči, po Stevanu Dučiću nijesu neki naročiti vjernici. On kaže: „crkve vrlo malo posjećuju, ikone ne drže, skoro nikakve, ispovedaju se i pričešćuju samo po jednom u godini“.

Dalje kaže: „Crkve u Kučima su obuhvaćene avlijama koje seljaci zajednički sagrađe“.

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 282

25. Da je arhimandrit Moračkog manastira, Dimitrije Radojević bio veliki junak i „bogomoljac“. On je ona ličnost iz Mažuranićeve „Smrt Smail-age Čengića“. Toliko je bio poznat, da su mu „i Turci donosili svoje bolesnike da im čita molitvu...“

Slijepčević, Đoko, *Istorija Srpske Pravoslavne crkve*, knjiga II, Beograd, 2002, str. 286

26. Da je ikonostas, u crkvi Sv. Vasilija Ostroškog u Nikšiću, jedinstven. Rađen je od mramora, u stilu starih pravoslavnih crkava. Ikone su rađene u Rusiji, a kompletan ikonostas je koštao 15.000 fiorina. Podignut je povodom smrti dobrotvora crnogorskog naroda, Grka Andreasa Singrosa. Ovaj bogati Grk, prvi put je dao veliku pomoć prilikom poplave koja je zadesila Crnu Goru 1896. godine.

Istorijski zapisi, god. LXXII, br. 3–4, 1999, str. 61–71

27. Da „Cetinjskog mitropolita imenuje knez Cetinjski“. Takođe „bukovinsko-dalmatinskog mitropolita imenuje car Austrijski“.

Milaš, Nikodim, *Pravoslavno crkveno pravo*, Zadar, 1890, str. 320

28. Da Nikodim Milaš u svom grandioznom djelu „Pravoslavno crkveno pravo“ piše o crkvenim dobrima i porezima sljedeće: „Državni porez mora da plaća na svoju imovinu potpuno jednako kao i ostali privatni imaoči.“ (...) Dalje nastavlja: „Sve što danas crkva u posjedu svoje imovine uživa, to je: imunitet crkava i crkvenih zarada...“

Milaš, Nikodim, *Pravoslavno crkveno pravo*, Zadar, 1890, str. 498

29. Da je pisac Opšteg imovinskog zakonika Crne Gore, Valtazar Bogišić, prilikom ankete o crnogorskoj crkvi, anketirao i Nićifora Dučića, arhimandrita Srpske Pravoslavne crkve a pitanje se odnosilo na status Crnogorske crkve: „Drži li se autokefalna, ako ne, pod čijom jurisdikcijom stoji, pod

Patrijarhom Carigradskim ili Svetim Sinodom peterburškim?“ Na postavljeno pitanje Dučić je odgovorio: „Posve autokefalna i osobenu jerarhiju ima.“

Nikčević, Tomica, *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini, Istočnoj Albaniji*, Titograd, 1984, str. 238–239

30. Da je katolički sveštenik iz Bara, Pavle Marvulić, spasio u toku Drugog svjetskog rata 600 pravoslavnih žitelja, mahom s područja Zete, od italijanskog okupatora.

Lompar, Dragica; Borilović Branislav, „Građa za crnogorski biografski leksikon“ T.1, *Crnogorsko primorje*, Cetinje, 2019 (u štampi)

31. Da je prvi podatak (štampani), o Crnoj Gori u Francuskoj, objavljen 1806. godine. U tekstu se između ostalog kaže : „Vrhovni poglavar ovog naroda zove se vladika. On je vladika grčke istočne crkve i sjedinjuje svojstva zakonodavca, administrativnog šefa, crkvenog poglavara i vojnog zapovijednika“.

Istorijski zapisi, 1960, str. 818

32. Da srpski državnici, još od starina smatrali su Crnu Goru za nešto izlišno, za nešto suvišno i škodljivo za Srbiju. Poznata je izreka Ilije Garašanina, koju je izrekao kad se je knjaz Danilo zaknjazio umjesto da se zavladiči, da je to najviša nesreća za Srbiju i za srpstvo. Od toga doba, sistematično, vaši državnici nijesu poštedili služiti se svima srestvima da dinastiju njenu i Crnu Goru omalovaže, da joj u svemu naškode, da ju omraze srpskom narodu, da joj ne dopušte uvećati se, da joj smetaju širiti svoje aspiracije među okolnim srpskim narodom izvan njenih suviše uskih granica. Srbijanski agenti krstarili su svud unaokolo naših granica, da mame i mite narod da ne gleda na

Crnu Goru, već da traži pomoć i sebi spas u Srbiji, kao Ljubibratića i druge. Po unutrašnjosti Crne Gore dolazili su agenti, s gomilama dukata, da mite vrsnije Crnogorce da su pristalice Obrenovića bogatog, a da se mahnu siromašnih Njeguša...

Vuković, Vojvoda Gavro, *Memoari*, 1985.

33. Od punoljestva kralja Milana pa do abdikacije, antičnogorstvo u Srbiji još više je pooštreno. O Crnoj Gori niko nije smio drukče progovoriti nako s gnušanjem, a najblažije s porugom. Siromasi Crnogorci, koji su dolazili u Srbiju na zaradu, kao i po drugim zemljama, zlostavljani su i nemilice izgonjeni iz Srbije. Crnogorci, pak, koji su zlo mislili i radili prema knjazu i svojoj materi Crnoj Gori, primaju se, nagrađuju se, prizivaju se, tek da ih je što viši broj, da bude teže Crnoj Gori. Paškvile su nicali, u sredini srpske prestolnice, svakog dana; paškvilanti primani i nagrađivani. Štampa se je utrkivala ko će što ružnije reći za Knjaza i Crnu Goru.

Vuković, Vojvoda Gavro, *Memoari*, 1985.

34. Grozni režim srbijanske planete, sa satelitom doktorom Vladanom, otpočet je sa progonstvom Crnogoraca iz Srbije. Ulazak u Srbiju zatvoren je na svim granicama, sa izrekom koja je dolikovala samo njemu, Cigane i Crnogorce treba bez obzira vraćati s granica. Progonio je stare iseljenike, koji mu se nijesu sviđali možda po spoljašnjem izgledu, a bez ikakvog povoda. Zabranio je prolazak kroz Srbiju putnicima svake vrste iz Crne Gore. Stoga su morali obilaziti oko Srbije, pa da mogu doći u Bugarsku, u Carigrad i Makedoniju. Bilo je slučajeva da je progonio Crnogorke po porijeklu.

Vuković, Vojvoda Gavro, *Memoari*, 1985.

35. Jednoga dana, decembra 1918. u 1 sat noću, jedna grupa srbijanskih oficira, praćena vojnicima i jednom grupom najgore fukare, kojom su terorizirali čestito i mirno stanovništvo, izvršila je u Nikšiću sljedeći odvratani zločin, želeći tim ubiti autoritet crkve, odnosno svetitelja-patrona crnogorskog naroda i crnogorske države. Napravili su tri kovčega, na formu mrtvačkih sanduka. Na jednom je bilo napisano Sv. Petar, na drugom Sv. Vasilije, a na trećem crnogorska kruna. Ove kovčege su nosili kroz varoš Nikšić na način kao što se čine crkvene procesije, zatim su se zadržali na trgu, gdje su iskopali tri groba, u koja su položili ova tri kovčega. Poslije ovoga održali su opjelo, kao što se to čini u pravoslavnoj crkvi prilikom sahrane. Kako je u pravoslavnoj crkvi običaj da se grobovi preliju vinom i uljem, to su, umjesto toga, srbijanski oficiri prepisali javno grobove.

Ti su oficiri: pješadijski poručnik Dušan Stajić, pješadijski poručnik Mijušković i artiljerijski poručnik Tunguz.

Iz knjige *Nekoliko stranica iz krvavog albuma Karađorđevića*, Vlada Kraljevine Crne Gore u egzilu, Rim 1921. godine.

36. U mjesecu februaru 1920. predao se Srbijancima, pošto su mu noge bile sasvim premrzle, ustaš Nikola P. Vučinić, bivši upravitelj centralnog kaznenog zavoda u Podgorici. Mjesec dana docnije noge su mu otpale i on je umro u bolnici u Nikšiću. Njegova mati prenijela je njegove posmrtno ostatke u Rogame (podgorička oblast) u njegovo rodno mjesto. Srbijanske lokalne vlasti zabranile su da ga zakopa u opšte seosko groblje, već su naredili da se zakopa ondje gdje se kopaju zločinci i osuđenici. Svještenik Krsto Vukotić, naprotiv, radio je na tome da se sa ostacima ima postupiti kao sa običnim mrtvacem. Ne mogući dobiti dozvolu, svještenik ga je sahranio noću. Kad su srbijanske vlasti za to doznale, osvetile su se nesrećnom svješteniku batinajući ga javno, pljuvajući mu u lice i ćušajući ga.

Iz knjige *Nekoliko stranica iz krvavog albuma Karađorđevića*, Vlada Kraljevine Crne Gore u egzilu, Rim 1921. godine.

37. Da je vladika Petar II u prepisci sa Mikeleom Martelinijem (okružni komesar I klase i vršilac dužnosti okružnog kapetana u Kotoru od 1830 do 1834), a u vezi prodaje m(onasti)ra Maine i Stanjevići, rekao: „monastir Maine sagrađen je u državu tader bivše respublike mletačke, i tako je isti danas panuo u državu austrijsku kako i ostala Boka“. Dalje kaže da republika mletačka nije gradila navedene manastire i „budite uvjereni da ste veoma prevareni, no je on počeo se zidat vladikama ove mitropolije, još kada je Primorje bilo crnogorsko. Takođe i monastir Stanjeviće ne prenadležu, kako Vi pišete, državi česarskoj, kako starodrevna i do danas oderžana granica naša dokazuje, nako nam je silom i krivdom pogranični guverner pomakne i Stanjeviće naše posvojio.[...]“ Dalje kaže: „niti je ovo zdanije s tuđom pomoću kromje narodske ograđeno i trudom i troškom vladika cetinjskih, zato je sve opšte štogođ pada u Mitropoliju cetinjsku“.

Petrović, Petar Njegoš, *Pisma*, I. 1830-1837, Beograd, 1951, str. 24-26

38. Da je Njegoš odgovorio na pismo Jeremiji M. Gagiću (ruski konzul u Dubrovniku) vezano za manastire Maine i Stanjeviće, sljedeće: „Da Vam objavim kako su građeni [...] da Maine počeo je graditi vladikom Rufimom Njegošem i da je mletačka republika nije ni paru poharčila iliti pomogla manastir graditi ili zemlje što god dala da se isti sogradi [...] a manastir Stanjeviće počeo je gradit pokojnim mitropolitom Danil Petrović, a dograđeni su pokojni mitr. Petrom Petrovićem“.

Petrović, Petar Njegoš, *Pisma*, I. 1830-1837, Beograd, 1951, str. 28-30

39. Da je Njegoš u pismu Gabrijelu Ivačiću (austrijski general prve klase i okružni kapetan u Kotoru od 1834 do 1838. god.), odredio dan za „stimu“ manastira Maine i to „dan 25. oktobar (5. noem.), to jest, u prvu neđelju poslati moga brata Georgija Petrovića, koje nadam se da ćete i Vi taj dan poslati Vašeg čoeaka ili ćete da ta dobra stimaju se i ako moguće bude po onu cijenu koju sam Vam priđe u mojem pismu objavio, pogoditi, Vi da primite dobra, ja za njih poznatu Vam sumu novaca“.

(Kao što se vidi iz ovih pisama Crnogorci nijesu tražili odobrenje za gradnju, a Njegoš za prodaju manastira Maine i Stanjevića, od beogradske Patrijaršije, prim. B. B.)

Petrović, Petar Njegoš, *Pisma*, I. 1830–1837, Beograd, 1951, str. 370

40. Da je Njegoš obavijestio Gagića, da je promijenio ime pa kaže: „Poslao sam k veziru da mi pošlje vladiku i poslao ga je u Kom, đe je Ivanbeg Černojevič pogreben, i tu me je proizveo arhimandritom i preinačio mi ime s (Radivoje) na Petar, ema to mu je bilo jerbo su to hćeli glavari koji su sa mnom bili na isto mjesto“.

Petrović, Petar Njegoš, *Pisma*, I. 1830–1837, Beograd, 1951, str. 38–40